

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 94 (1981)

Artikel: Lingua e grammatica
Autor: Ganzoni, Gian-Paul
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-234094>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 30.06.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Lingua e grammatica

da Gian-Paul Ganzoni

Na main impurtanta cu la perscrutaziun scientifica da la lingua (grammatica descriptiva) es il stüdi da las fuormas cusgliablas (grammatica normativa). Ad existan ils differentes dicziunaris cun lur impurtanta funcziun normativa, ma ün ho difficulteds da nomner grammaticas scientificas e fundamentelas dal gener da quella da dr. Anton Velleman (1915 e 1924), ouvra melavita poch survisibla, resteda ün torso e già da lönch exausta. Eau d'he fat ün prüm pass cun la «Grammatica ladina» (1977); que füss üna via da cuntinuer eir per ils oters idioms rumauntschs.

Scha's legia il «Fögl Ladin», la pü impurtanta giazetta rumauntscha per l'Engiadina e contuorns, as constattescha, cha bainquauntas reglas elementeras nu vegnan resguardadas avuonda. Per illustrer la situaziun d'he eau repasso üna tschinquauntina numers dal «Fögl Ladin» da la prüma mited dal 1976 ed he extrat fuormas e construcziuns ch'ün stu vess eviter. In corregind quels sperescha dad augmanter la sgürezza da tuot quels chi scrivan rumauntsch ladin. S'inclegia cha tels exaimpels s'adattan eir per lecziuns in scoulas secundaras e medias.

Per simplificher la chosa d'heja classifico ils exaimpels seguond las spezchas da plets: substantiv, pronom, preposiziun, verb. Da las duos cifras davaunt il citat indicha la prüma il numer dal «Fögl Ladin» 1976, la seguonda la pagina. Ils noms aint il text cito sun suvenz rimplazzos cun ün custab. Ils fals sun miss in evidenza da me; eir il text in parantesas quedras es aggiunt da me.

Substantiv

- 1) 22.2 *La gliend* chi ais per via a pè, a sella, sün esans e chameils, nu *faun* dapü prescha per river al süt. *Els faun* lur via al medem trot.

Illa Bibgia da Menni es il pled «glieud» bod singular, bod plural, p. ex. «Tuot què vus vulais cha la glieud *fatscha* a vus, què fè eir vus ad els.» (Matt, 7, 12). Guardè da non üser vossa güstia davaunt la glieud, per esser vis dad *els*; uschigliö nun avais alchün premi tiers vos Bap in tschel.» (Matt. 6.1). Eir Pallioppi scriva aint ils «Övs da Pasqua»: «Ah, quella provra glieud *haun* granda fam e said e *sun* fich staungels.» Ils scriptuors moderns drouvan il pled i'l singular. «Que *ais* ün stupend zievamezdi da lügl a las duos, e tuot la glieud our ils pros a fer cun fain.» (R. Caratsch, Commissari p. 9). Velleman disch in sia Grammatica P. 115: «Cur ch'ün plural collectiv dvainta subject, il verb vain miss nel singular.»

- 2) 14.1. Quistas demonstraziuns vaivan il scopo da preparar ils *currants* per gitas pü grandas.

Cun *currants* sun managios ils participants al cuors (Kursteilnehmer); «participants al cuors» es eir il pled cha nus chattains aint il dicziunari.

- 3) 13.2. A signur X da Y, Germania, gnit do il *permiss d'acquist* dad ün'abitaziun illa Chesa Z.
 4) 12.5. *Las cugnuschentschas fundamentelas* in dumandas commerciali sun d'avantag.
 5) 48.5. [Gruppa da planisaziun]
 Sias incumbenzas: *La s-chaffischun, il mantegniment e la gestiun* da fabricats regiunels, p.ex....

Quists trais exaimpels documenteschan ün tschert *substantivissem* chi ho piglio pè in rumauntsch, pustüt pervia cha bgers texts tudaschs stöglian gnir tradüts in rumauntsch. In rumauntsch stu vessans nus preferir *il verb* e dir:

- (3) A signur X ... gnit (es gnieu) do il permiss da *s'acquister* ün'abitaziun illa Chesa Z.
 (4) Que es ün avantag da *cugnuscher a fuonz* las dumandas commerciali.
 (5) *Ella s-chaffescha, mantegna ed administrescha* fabricats regiunels.

- 6) 1.3. Cun ün maun chi's lascha volver in *tuottas* direcziuns as laschan raggiundscher *tuottas* pusiziuns.
- 7) 27.1. A quista concurrenza as participeschan *tuottas* giarsunas e giarsuns da las classas da cuafförs.
- 8) 22.1. Cusglier X preschantet als delegios l'iniziativa da taxaziun d'impostas chi voul introdür in *tuots* chantuns da la Svizra üna taxa unitaria...
- 9) 12.5. Ideel füss natürelmaing scha *tuottas* quistas staunzas pudessan gnir occupedas tres duos personas, ...
- 10) 36.2. *Tuots* commembers, eir glieud chi profitta da süerteds e dad imprasts, sun amiaivelmaing invidos.

Seguond il dicziunari dad O. Peer p. 539 es l'adjectiv «tuot + artichel» invariabel. Construcziuns dal tip «tuot + substantiv» (sainza artichel) sun reras: tuotta not, da tuotta sorts. Per tuot ils oters cas as drouva «tuot (inv.) + artichel + substantiv». Que's stu dimena dir: in tuot las direcziuns, tuot las pusiziuns, tuot (rimplazza l'artichel) quistas staunzas, tuot ils commembers etc.

- 11) 24.3. Al mumaint sun inviedas trattativas scha e a *quelas* cundiziuns Samedan po vender ova our dal condot da Roseg.

L'adjectiv interrogativ tuna per tuot las fuormas «che»: che iffaunt? che chesa? che mürs? che vias? etc. Que's stu dimena scriver: «... e a *che* cundiziuns..»

- 12) 36.2. ... schi sun eau persvas cha precis Tü ... pigliessast la penna e scrivessast ün protest *fulminand* (einen flammenden Protest) cunter ün simil agir.

L'adjectiv qualificativ «*fulminant*» ho la desinenza -t. Cul gerundi – quel vain scrit cun -d – as pudess que furmer üna frasa scu: «E Jupiter musset sia rabbia in *fulminand* vers la terra» (indem er zur Erde hinunterblitzte). Vair eir ils exaimpels 49) ss.

Pronom

Pronom persunel

- 13) 12.5. (inserir) Per quist'activited sper il mister stuvessas *Vus* pudair intermediar buns contacts cun possessuors da chesas da vacanzas, que chi premetta cha *Vus* abitais [correct: abitas] sves in ün lö da vacanzas.

La fuorma da curtaschia in puter es la terza persuna scritta cun majusclas: *El(s)*, *Ella(s)*. Exaimpel: «Fess *El(Ella)* il bain da'm trametter inavous las muostras.» La frasa citada tuna dimena: «... sper il mister stuvess *El(Ella)*..., que chi premetta ch'*El(Ella)* abita sves in ün lö da vacanzas.»

- 14) 37.2. Giövgia, als 29 avrigl *pudettans* artschaiver in nossa bella chesa da scoula a noss amihs da ...

Cò mauncha il pronom persunel; que tuna «*pudettans nus*». Be illa seguonda persuna singular e plural es il pronom persunel incorporo i'l verb; dimena per rester tar l'exaimpel «*pudettast chanter – pudettas chanter*».

- 16) 20.5. Scha nu'm fal, schi nu'L d'he vis tuotta sted brich.

Eir cò as stu que metter il pronom persunel: «d'heja/d'he eau». Que füss preferibel da dir: «Sch nu'm fal, nu L'heja vis brich ...» (las duos parts da la negaziun «*abratschan*» las parts verbelas).

Pronom reflexiv

- 17) 15.1. Insomma, forsa cha X piglia cun *el* a Cuaira ün pêr buns tschögn...»

Que's disch: «Eau vegn cun *el* a Cuaira.» Ma: «X piglia cun *se* a Cuaira ün pêr buns tschögn...»

- 18) 3.1. Cuntuot chi'd es adüna stat meis princip da'm s-chüsar per fals meis, nu savessa perche ch'eau *am* vess da'm rectificar...

- 19) 11.2. Nu vulains nus *als* der il maun in quista maniera?

Tar 18) vessans ün dobel reflexiv. In puter as metta quist pronom qualvoutas davaunt l'infinitiv scu tar 19). Il scriptur da 19) ho vulieu fer a dret a puters e valladers – intrapraisa difficila! In sen d'ün'avicinaziun dals idioms stu vessans nus tuots plizzer quist pronom reflexiv davaunt il verb auxilier u model (= da möd), p. ex ella s'ho arüvleda (na: ella ho s'arüvleda), vus *as* vais retrats, nus *ans* vulains unir, els as stöglia decidèr.

20) 24.2. Ün bel di ho que gieu nom cha sar X hegia s'acquisto üna chesa giò'n Bögluot, a la riva da l'En.

Seguond la regla cò sur nomneda stu que avoir nom «cha sar X s'hegia acquisto üna chesa.»

21) 38.3. Staungels morts *dal* chaminer, *da's* sguber, s'inchambüerler e dal ster attent *da* nu's tegner vi da la cua da qualche serp rivainsa vers saira in chamanna.

Duos construcziuns sun cò masdedas (contaminaziun): «Staungels morts *dal* chaminer, *dal* as sguber, *dal* s'inchambüerler e *dal* ster attent da nu's tegner ...» (fuorma impersunela) e «Staungels morts *da* chaminer, *da'ns* sguber, *da'ns* inchambüerler e da ster attents da nu'ns tegner...» Da preferir es la segunda varianta, siand cha la prüma algorda ferm al tudas-ch.

Pronom relativ

22) 14.5. Ellas [las tschernas] sun üna chosa *chi* nu's po programer,... quist chi stuvess esser cha = cha + a nu's po u cha que nu's po...

23) 14.5. Quel chi ho bun'uraglia al tavolin e chi bada chi chi managia bain cul pövel, in pajand vuclina, savaro eir *che chi* ho battieu.

Que as tratta d'ün germanissem «che chi ho battieu = was es geschlagen hat». L'expressiun correcta es: «*las quauntas cha'd* ho battieu.»

24) 13.2. Ils organs da la Flab indichan cun üna charta topografica, *inua chi* vegnan plazzedas tevlas d'avertimaint.

Zieva l'adverb «inua» as stu metter «cha» per indicher la frasa subordinada. Quist «cha» nu gniva adüna scrit avaunt tschient ans, ma hoz è'l üsito. Exaimpels: *Cura* turnais? Nus turnains *cur cha* nus vains guadagno avuonda. – *Cu* vo que a tia mamma? Eau nu se *cu cha* que la vo. (Gl p. 163/164). – Inua *cha* vegnan füss correct = cha + a vegnan.

Pronom indefinieü neutrel «que», «quist»

- 25) 1.3. *Quist* nun es però tuot.
 26) 4.1. *Quist* es sto il motiv cha...
 27) 36.5. *Quist* però nu po müder l'affer meterielmaing...

Tuot quists «quists» pudessan gnir rimplazzos cun «que, quecò, quello, quetaunt». Que as tratta d'ün germanissem: «*Dies* ist ...» (Gl p. 77).

- 28) 13.1. «... scu scha *füss* la spüra realted...»

Füss es cò druvo scu verb impersunei. Il pronom impersunel «que» mauncha. La frasa correcta tuna dimena: «... scu scha «*que* füss la spüra realted».

Preposiziun

- 29) 14.1. *Avaunt* noss ögls as splajettan il prüm ... nossas chesas engiadinaisas...

Güst es: «*Davaunt* noss ögls», già cha'l pled exprima il lö; «avaunt» es temporel: «avaunt bgers ans». (Gl p. 134)

Preposiziun

- 30) 22.2. L'inauguraziun ufficiela avaro lö la fin *da* marz.

La data in quist sen vain scritta in ladin cun e sainza «da»: in schner, als 1. schner, als 20 schner, il principi schner. Ma: *dal* 1970. (Gl p. 57)

- 31) 38.5. Tuot quistas reliquias da temps passos laschan renascher l'atmosfera chi avaro regno *dal* 18evel secul.

Cò sainza «da»: «chi avaro regno *i'l* 18evel secul; ma: *dal* 1750.

32) 21.2. Scu già quella vouta in baselgia, as faun dalum palaisas vuschs chi faun objecziuns *invers* las fuormas da collavura-ziun previsas.

L'opposiziun vain expressa da la preposiziun «*cunter*». «Invers» ho püchöntschi ün sen amical, p. ex. «El es ingrat *invers* sieus genituors.» «Vers» indicha la direcziun dal lö u dal temp: «El vo *vers* chesa, el vain *vers* me, il tren arriva *vers* las duos». (Gl p. 157)

33) 44.5. Già cha la bos-cha chi as rechatta a l'ur dal god crescha fich plaun, düra que *tar* bunas premissas decennis, fin cha'ls gods da larsch s'haun darcho remiss.

Quist «tar» am pera memma dür; eau proponiss «*cun* bunas premissas».

34) 12.5. Ideel füss [que] natürelmaing scha tuottas [correct: tuot] quistas staunzas pudessan gnir occupedas *tres* duos persunas.

Meglder: «... pudessan gnir occupedas *da* duos persunas.

Verb

a) *Sperain, speraina, sperainsa*

35) 33.1. *Sperains* ch'el ün di sapcha as resolver da fer quista lavur sgüra fich salüdaivla.

Sperains ch'els pudettan turner a chesa.

36) 21.5. *Mettains* in cas ch'eau avess invulo sia munaida.

«Sperains» es la fuorma indicativa e stu perque esser accompagneda dal pronom, dimena: «*Nus* sperains ch'el...». Scha'l scriptur voul druver l'imperativ, schi stu'l metter «*Sperain(a)* ch'el...» Tar l'exaimpel 36) ho que nom: «*Mettain(a)* il cas». La terza fuorma «sperainsa» es quella enclitica (verb + pronom persunel tacho landervi) (Gl p. 63), ma quella nu vain cò in dumanda. (*Alura sperainsa* cha ...)

37) 20.5. Que vzarons.

Cò stuvains nus scriver: «Que vzarons *nus* » u «Que vzaronsa».

- 38) 24.2. *Ans fermainsa* ün mumaint davaunt la vivaunta [= frühere] chesa X.

Tar l'imperativ affirmativ as metta in puter il pronom davous il verb: ferma't! fermaina'ns! fermè's! Per l' «s» da fermainsa vair survart.

b) *Verb augmantativ* (Gl p. 97)

- 39) 13.1. Siand ch'els nu *figüreschan* sülla glista regna il priewel ch'els vegnan schmanchos.
40) 13.1. Però ils ulteriurs actuors e las acturas cun rollas per part pü pitschnas as *distingueschan* e meritan nos plain cumpliment.
41) 14.1. Eau *dubitesch* cha'ls giasts sajan .. avuonda preparos.
42) 20.5. «Eau vulaiva lavurer i'l vest (da l'America) in differentas spartas da la scienza», *cuntinuescha* Logau...

In tuot quists cas esa da preferir la fuorma *sainza -esch-*: figüran, distinguan, dubit, cuntinua; (illa «Grammatica ladina» mauncha tar «cuntinuer» p. 98 la staila*, que chi füss da correger).

- 43) 11.3. Be per la cupicha dal pruogl [= pluogl] al *reuschischa* que da's salver,...

In puter as metta que -esch- eir tals verbs sün -ir: eau cumplesch, tü attribueschast, ella flurescha etc.

c) *Particip passo* (pp)

- 44) 40.3. Culs vegls chanuns ais gnieu trat e chi so scha ün u l'oter «guerrier» ho *già* las larmas.

Managio saro bain il pp dad «avoir» (a) gieu. «Già = schon [nu vess bger sen.

- 45) 22.5. «Eau l'he *vissa* cun mieus egens ögls», respuonda P. *stino* e testard scu ün iffaunt.

Il pp da «vair» es in puter «vis, visa» (cun *ün* s!); il pp dad (s') ostiner» es «ostino» (Peer. p. 310)

- 46) 22.5. Logau fo üna tschera schmort'e stutta, stand cò cun buoch'avierta *tuoch* da la surpraisa.

I'l puter nu s'oda guera quista fuorma, taunt dapü i'l vallader. Normelmaing dschainsa in Engiadin'Ota «tucho».

47) 50.5. Quist [correct: quetaunt, quecò] grazcha al fat cha forzas saunas sun bain *ragischedas* in nos pövel.

Pallioppi ho «irrischer (s') ... irrischo, -eda part.» Eau sun eir per ün'avischinaziun traunter il puter e'l vallader, ma inua cha la fuorma differescha uschè ferms, as stu que rester tar l'egen idiom.

48) 7.5. Our da las respostas survgnidas ... *s'han resultadas* grondas differenzas.

Que pudess esser ün germanissem: «haben sich ... ergeben». La frasa vess da tuner: «Our da las respostas survgnidas ... *han resultà* grondas differenzas.»

d) *Gerundi e «preposiziun + infinitiv» (p. ex. cun dir)*

49) 22.2. In seguit inchamina el la carriera d'hotel, fand il camerier ed *absolvant* la scoula d'hoteliers.

Il gerundi glivra cun ün -d: absolvand; il -t finel chi correspundess ad ün particip preschaint inscuntrainsa be pü in substantivs (amant, opponent) ed in adjectivs (s-chimant, tagliaint).

50) 18.3. *Viagiand* da X ad Y ... cumainza que a daracher.

Construcziuns cul gerundi e cun preposiziun + substantiv haun listess subject scu la frasa principela. Ün vezza dalum: «viagiand» as referescha a *qualchün chi viagia da X ad Y*, intaunt cha «cumainza que» es ün'expressiun impersunela. Corregind as stu dir: *Viagiand* [il(s) viandaun(s)] da X ad Y ... *vain el/vegnan els* [il(s) viandaun(s)] surprais d'üna strasora.»

51) 30.5. Alura gnit chatto or e diamants e *quist fat* attret aventüriers, *tscherchand* cò lur furtüna.

Il prüm subject da la frasa zieva «e» es «quist fat», il seguond subject füss «ils aventüriers» (perche quels tscherchaivan), ma quel sto cò i'l accusativ: La frasa structureda es dimena fosa e stu gnir corretta scu segua: «chi tscherchaivan cò lur furtüna» (construcziun sainza gerundi).

52) 22.2. *Zieva avair glivro las scoulas al chattainsa scu giarsun ad X.*

Ils duos subjects – qul illa frasa infinitiva (zieva avair glivro = zieva ch'el ho gieu glivro) ed illa frasa principela (al chattainsa = als chatains nus) – sun *different*s. La construcziun es dimena fosa e stu gnir corretta scu segua: «Zieva avair glivro las scoulas, es el ieu scu giarsun ad X» u «Zieva ch'el avet glivro las scoulas al chattains nus scu giarsun ad X» (construcziun sainza infinitiv).

e) *Plazza da las parts verbelas (auxilier, pp etc.)*

53) 15.1. In [correct «Illa»] sala da gimnastica dad X *han portà pro* las duonnas dal lö (invezza da far gimnastica!) *prunas da sopchas* ed ins-chüri la sala, in zuogliond las fanestras cun cuvertas...

54) 15.2. Impü *ho da decider* la radunanza cumünela *sur da la cumplettaziun* dal plaun da zonas...

55) 15.2. Ultra da que *vain* natürelmaing *oblio* il patrun da la fabrica *da redüer il spazi* abitabel sülla grandezza admissa.

56) 18.2. In occasiun d'üna radunanza publica d'infurmaziun dal 27 favrer *es gnida orientada* la populaziun dal lö *sur dals sbözs*...

57) 19.3. In occasiun da sia tschanteda da delegios dals 6 marz *ho piglio pusiziun* il Partieu X chantunel suot il presidi dal grandcusglier Y ... eir *reguard las votaziuns* da prosma dumengia.

58) 22.2. Ed uossa *ho s-chaffieu* sar architect X landrour *üna bella chesa da scoula*...

59) 27.1. Eir cò *pudet admirer* il vast public accurieu *bellas frisuras*.

60) 34.1. Sinceras gratulaziuns tramettains nus a Turich, inua *pudet festager* her, als ... sar X .. viavaunt redactur da la Giazetta Y *sieu 75evel anniversari*.

Tar il svilup da l'uorden verbel illa frasa as po disferenzcher trais fasas:

1. *fasa*: Scu illas otras linguas neolatinas gniva zieva ün'adverbiela il subject – il predicat (verb) – l'accusativ (in frances «le complément direct») – il rest da la frasa, p. ex. «In settember 1975 il Cussagl da baselgia chantunel ho suottamiss quist sböz als Colloquis».

2. *fasa*: Suot l'influenza dal tudas-ch s'ho que cumanzo a piglier ouravaunt l'auxilier, p. ex. «In september 1975 *ho* il Cussagl da baselgia chantunel suottamiss quist sböz als Colloquis».. Quist uorden dals plets – schabain surpiglio dal tudas-ch – ho auncha adüna duos avantags:

- el separa las duos gruppas da substantivs (Cussagl da – quist sböz) que chi sclera la situaziun,
- el mantegna il stret liam dal verb cun sieu cuplemaint (suottamiss quist sböz»).

3. *fasa*: Per as distanzier dal tudas-ch s'ho que postulo da *scrivier insembel las parts verbelas* – cul resultat cha'l verb es oramai suvenz distacho bger memma ferm da sieu cuplemaint. Nos exaimpel tuna uossa dimena: «In september 1975 *ho suottamiss* il Cussagl da baselgia chantunel *il sböz* als Colloquis.» Cun que as sdrama our da l'oter que chi tuocha insembel (suottamiss il sböz) e causescha ün'accumulaziun da substantivs a la fin da la frasa. A mieu avis es l'uorden illa 1. e 2. *fasa* da preferir. Cha las veglias sequenzas dals plets nu sun auncha schmanchedas muossas ils exaimpels seguaints:

- 61) 19.3. Causa il grand fö chi devastet parts dal XY a Z *stuvet* quaiet center da cumpra *gnir serro* ..., e da quists dis *las butias renovedas sun gnidas reaviertas*.
- 62) 4.1. Düraunt var 3 tschientiners *las cumpetenzas principelas* in dumandas da la direcziun da la baselgia *sun stedas* illas vschi-naunchas tal cussagl cumünel politic... (1. *fasa*)
- 63) 4.1. Perque *la baselgia avaiiva il bsögn da s-chaffir* organs abels d'acziun eir tar ün'eventuela separaziun dal stedi. (1. *fasa*)
- 64) 1.3. Natürelmaing *stu* eir l'infrastructura i'l sector da la medicina s'adatter a las pretaisas chi vegnan fattas ad ün lö da cura mundiel. (2. *fasa*)

f) *Significaziun*

- 65) 22.5. Che ho be da significher, scha'd es permiss?» dumanda Logau, aunch'adüna culs mauns *aduzos*.

Il dicziunari da Peer disch p. 9: «adozar, aduzer (adoza) v.I.tr. (geistig) erheben, erbauen; – seis (sieu) cour da Dieu, sein Herz zu Gott erheben; ün sentimaint chi adoza il cour, ein herzerhebendes

Gefühl». Pallioppi rum.-tud. ho l'exaimpel «elever amenduos mauns», uschè ch'èau dschess in nos cas» ... culs mauns *alvantos*».

66) 19.3. Ellas haun prasto fich bger e nus vulains *cuir* il bel richev.

Aint il Dicziunari da Peer legiainsa «Cuir (-ischa, -escha) v. tr. [verb transitiv] gönnen, vergönnen». Ün verb transitiv dumanda ün cumplemaint i'l accusativ (cuir che?); nus stuvains dimena scriver»... e nus las [a las duonnas] vulains cuir il bel richev.»

67) 21.2. Il Consistori ho elavuro üna missiva cumpleta e *lascho* distribuir quella a mincha concretaivel.

«Lascher fer qualchosa» voul dir «der il permiss da fer qualchosa, p. ex «El *m'ho lascho* ir cun sieu auto.» Illa frasa citeda esa da metter «*fat* distribuir», que chi voul dir «*der uorden da distribuir*».

68) 40.5. Il regal da la pas-cha in nos chantun es ... ün mez favuraivel per la gnierva, pel spiert e'l corp, al quël füss da *der* dapü attenziun.

Eir quaist adöver vain dal tudas-ch («Acht geben auf»). Ün stu scriver» ..., al quël füss da *fer* dapü attenziun».

g) *Fosa fuorma*

69) 2.1. *Eau am sun consciaint* cha sper Lur dovairs quotidianauns da magister Als vegnan surdedas incumbenzas suplementarias...

Quecò es ün germanissem, voul dir üna traducziun verbela dal tudas-ch («ich bin mir bewusst»). Nus dschains püchöntschi: «*Eau se bain avuonda* cha ...».

70) 14.5. Noss'Engiadina s'ho darcho preschanteda scu ch'ün [correct: «in ün möd ch'ün...»] la *stess* avoir gugen.

71) 40.3. Daspö al [correct: «il»] 1928 nun ais gnieu fat ünguotta vi da la staziun ed uossa *stess* gnir tuot moderniso.

72) 40.3. Ünguotta cunter lur lavur, ma sper ils peschs *stessan* pudair viver las raunas.

«Stess(an)» es vallader; in puter as disch «stuess(an)» u «stuvess(an)».

73) 40.5. Egnas forzas *staun* gnir activedas...

Quecò es üna fuorma ch'ün stuess eviter, perche ella collidescha cun «ster»: «els *staun*»; la buna fuorma es «(ellas) *stöglian*».

Adverb

74) 14.1. *Niaunch* ün queder *pudess* der da criticher tres tuot il film bain lung...

La negaziun consista cò da duos parts «niauncha ... nu»; quista seguonda part mauncha e stu gnir agiunta: «*Niaunch* ün queder *nu* pudess der da criticher...»

75) 30.5. ... prubabelmaing in *üngün* oter pajais sün nossa terra *ais* la populaziun uschè masdeda e varieda in culur e derivaunza.

Correct es «... prubabelmaing in *üngün* oter pajais sün nossa terra *nun* ais la populaziun uschè masdeda...»

76) 24.2. Passand speravi las filas da chesas a dretta ed a *schnester* da la via as stu'l dir...

Ad es da dir «... a dretta ed a *schnestra*...»

Fraseologia (construcziuns fosas)

77) 36.3. Perque voul il chantun *promouvoir*

- la s-chaffischun d'üna spüerta adatteda da pussibilteds d'allogi per attempos
- amegldrer qualitativmaing chesas existentas
- cumpletter ils servezzans in tuot las regions.

Il verb «promouvoir» stu ster davous il strich:» – promouvoir la s-chaffischun ...». Quist prüm passus «savura» da traducziun; perche na simplificher l'expressiun e la render pü inclegiantaivla: «Perque voul il chantun – promouvoir la fabrica d'allogis adattos per attempos...»

78) 14.1. Nossas otas muntagnas sun tuot oter scu ir a spass.

Eau proponiss: «Nossas otas muntagnas dumandan tuot oter *savair* cu quel dad ir a spass» u «*Ir sün* nossas otas muntagnas es qualchosa tuot oter cu ir a spass».

79) 14.1. D'üna granda clarited pudettans admirer las frescas da nossa baselgia da X.

«Nus pudettans admirer las frescas da nossa baselgia da X chi sun d'üna granda clarited.»

80) 13.1. Ün nouv uorden da taxas *gnit revais* e vain impalmo a temp ütil ad ün undraivel public.

Tuott'onur al stil arcaic, ma il *nouv* uorden nun es gnieu revais dimpersè il vegl uorden. Que tuna dimena: «Il vegl uorden da taxas es gnieu revais, il nouv text gnaro impalmo a temp ütil ad ün undraivel public.»

81) 13.2. Las taxas per l'alluntanamaint da las immundizchas düraunt l'an da gestiun 1975/76 *gnittan incumbenzadas da fixer* seguond necessited tres il president,...

Aint il dicziunari da Peer chattainsa «incumbenzer a qchn. [qualchün] da fer qchs. [qualchosa], jem. beauftragen, jem. den Auftrag geben, etwas zu tun». Que's po be incumbenzer qualchün (p.ex. il president) e na qualchosa (p.ex. las taxas). Il correspondent vess stuviu scrire: «Las taxas per l'alluntanamaint da las immundizchas düraunt l'an da gestiun 1975/76 *dessan gnir fixedas* scha fo dabsögn *tres il president,...*». Eir quista frasa es sgür e tschert gnida tradüta dal tudas-ch. In rumauntsch stuvezzans nus rester tals *verbs* e dir: «Las taxas per *mner davent* la rüzcha düraunt l'an da gestiun 1975/76 *dessan gnir fixedas* scha fo dabsögn tres il president,...

82) 41.2. Our dal commentar avainsa udieu, cha eir il dobel numer da populaziun pudess survivor, scha'ls stedis richs (t.o. nus Svizzers ed Europeaus) füssan pronts da partir *nossas* richezzas cul rest dal muond in poverted.

Subject es «ils stedis richs», dimena stuvains nus scrire «*lur* richezzas».

83) 24.5. In quistas regiuns ais sgür, scu *chi* pera, be *que chi's tschainta losura*.

Que's stu scrire: «In quistas regiuns ais sgür, scu cha pera [vair Peer p. 318!], be *que sül quël ün tschainta*.

- 84) 14.1. Tuot d'eira suottastricho d'üna musica decanta [il dicziunari ho «dezainta»] *interruotta traunteraint* da producziuns da la chapella X...

«Interruotta traunteraint» es ün pleonasmus, voul dir ün'expressiun chi disch duos voutas listess (eau repet aunch'üna vouta). Normelmaing es que ün fal, qualvoutas es que ün mez per accentuer üna situaziun. Ün dals duos plets basta; que's po simplamaing lascher davent «traunteraint» e dir «... d'üna musica dezainta, *interruotta* da producziuns». Sch'ün voul lascher davent la prüma expressiun, stu ün müder construcziun: «Tuot d'eira suottastricho d'üna musica dezainta; *traunteraint udittans nus* producziuns da la chapella X...»

- 85) 14.1. E per glivrer *avettans occasiun da pudair* assister ad üna demonstraziun da la scoula da muntagna...

«Avair l'occaliun» e «pudair» managia listess. Que's stu dimena lascher davent l'üna u l'otra expressiun e scriver «... *avettans nus l'occaliun* d'assister» u alura «*pudettans nus* assister».

- 86) 2.2. Ma tschert cha nu's *po tratter* cò *da vulair* revgnir a tuottas [correct: a tuot las] 17 chanzuns cha nus *vains gieu il plaschair da pudair* udir.

Taunt al cumanzamaint cu a la fin da la frasa avains nus duos expressiuns pleonasticas: «que as tratta da revgnir» e «nus vulains revgnir», scu eir «nus vains gieu il plaschair da» e «pudair» expriman listess'ideja. Que's po dimena scriver sainz'oter: «Ma tschert cha que nu's tratta cò da revgnir a tuot las 17 chanzuns cha nus vains pudieu udir» u alura «Ma nus nu vulains revgnir a tuot las 17 chanzuns cha nus vains gieu il plaschair d'udir».

Cun quista lavur nu vögl eau grittenter correspundents e scriptuors, bainschi ils vulesse eau incurascher da's perfecziuner in lur lingua. Ed uossa cha dicziunaris e grammaticas spordschan üna basa solida per quist stüdi, es que facil dad eviter fals grammaticals. Divers bain pensants haun perque già organiso cuors da rumauntsch per rumauntschs, que chi es fich meritaivel ed evidaintamaing eir necessari.

